

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت‌مدرس

دانشکده علوم انسانی

رساله دکتری زبان‌شناسی همگانی

بررسی پردازش معنایی استعاره‌های مفهومی در زبان فارسی:

پژوهشی در روان‌شناسی زبان

نگارنده:

رامین گلشائی

استاد راهنما:

دکتر ارسلان گلفام

استاد مشاور اول:

دکتر مصطفی عاصی

استاد مشاور دوم:

دکتر فردوس آقاگل‌زاده

اسفند ۱۳۹۱

باسمه تعالی

تاییدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از رساله دکتری

بدینوسیله گواهی می شود آقای رامین گلشانی در تاریخ ۱۳۹۱/۱۲/۱۲ از رساله دکتری ۱۸ واحدی خود با عنوان: «بررسی پردازش معنایی استعاره‌های مفهومی در زبان فارسی: پژوهشی در روان‌شناسی زبان» دفاع کرده است. اعضای هیات داوران نسخه نهایی این رساله را از نظر فرم و محتوا بررسی کرده و پذیرش آنرا برای دریافت درجه دکتری تخصصی (Ph.D) تأیید می نمایند.

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما (اصلی)	دکتر ارسلان گلغام	دانشیار	
۲- استاد راهنما (دوم)	-	-	
۳- استاد مشاور (اول)	دکتر مصطفی عاصی	استاد	
۴- استاد مشاور (دوم)	دکتر فردوس آقاگل‌زاده	دانشیار	
۵- استاد ناظر (داخلی)	دکتر حمیدرضا شعیری	دانشیار	
۶- استاد ناظر (داخلی)	دکتر حیات عامری	استادیار	
۷- استاد ناظر (خارجی)	دکتر شهین نعمت‌زاده	استادیار	
۸- استاد ناظر (خارجی)	دکتر غلامحسین کریمی دوستان	استاد	
۹- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی	دکتر حمیدرضا شعیری	دانشیار	

آیین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده‌ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده‌ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته‌ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب.....رامین گلشائی.....دانشجوی رشته.....زبان‌شناسی..... ورودی سال تحصیلی.....۸۷..... مقطعدکتری..... دانشکده...علوم انسانی... متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آئین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته های علمی مستخرج از پایان نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین نامه فوق الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضا:.....

تاریخ: ... ۹۱/۱۲/۲۰ ...

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل رساله دکتری نگارنده در رشته زبانشناسی است که در سال ۱۳۹۱ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی جناب آقای دکتر ارسلان گلفام، مشاوره جناب آقای دکتر مصطفی عاصی و مشاوره جناب آقای دکتر فردوس آقاگل زاده از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب رامین گلشائی دانشجوی رشته زبانشناسی مقطع دکتری

تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: رامین گلشائی

تاریخ و امضا: ۹۱/۱۲/۲۰

تقدیم به:

پدر و مادرم،

آموزگارانم،

و همسرم

تقدیر و تشکر

در نگارش این رساله، از حمایت‌ها و پشتیبانی‌های انسان‌هایی ارزنده استفاده کردم که وظیفه خودم می‌دانم از آنها تشکر کنم.

جناب آقای دکتر گلفام به‌عنوان استاد راهنمای من، همواره از استقلال فکری‌ام در شکل‌دهی به موضوع این رساله حمایت کردند. از ایشان به خاطر تمام پشتیبانی‌ها و راهنمایی‌های ارزنده‌شان سپاسگزارم. جناب آقای دکتر عاصی، که استاد مشاورم بودند، مرا در تحلیل‌های پیکره‌ای این پژوهش یاری دادند. از مباحث و گفتگوهایی که با ایشان داشتم بسیار استفاده کردم و لذت بردم و بابت زحماتشان تشکر می‌کنم. از جناب آقای دکتر گل‌زاده هم که استاد مشاور دوم این رساله بودند، به‌خاطر حمایت‌های بی‌دریغ‌شان و در اختیار قرار دادن آزمایشگاه برای انجام آزمایش روان‌شناختی سپاسگزارم. همچنین از سرکار خانم فریبا کاوه، کارشناس محترم گروه زبان‌شناسی، قدردانی می‌کنم که زحمت انجام برخی امور تحصیلی و اداری دانشجویان بر دوش ایشان بود و من از احساس مسئولیت و نظم کاری ایشان بسیار آموختم.

در دوران انجام این رساله، به مدت ۶ ماه به‌عنوان پژوهشگر مهمان در دپارتمان روان‌شناسی شناختی دانشگاه اراسموس کشور هلند به تحقیق پرداختم. خانم دکتر دیانه پشی (Diane Pecher) به‌عنوان استاد راهنمای خارجی مرا در طراحی آزمایش روان‌شناختی و تحلیل‌های مربوط به آن راهنمایی کردند و در طول شش ماه همواره از گفتگوها و مباحثی که با هم داشتیم استفاده کردم و به‌خاطر راهنمایی‌هایشان از ایشان سپاسگزارم. همچنین در طول این مدت مکاتباتی نیز با دکتر ویلیام هورتون (William Horton) از دانشگاه نورث‌وسترن داشتم که از او به خاطر ارسال مواد آزمایش روان‌شناختی پژوهش خود و همکاری‌اش و نوشتن توضیحات مفصل در مورد فرضیه‌های آزمایش تشکر می‌کنم.

در خاتمه، از خانواده نازنینم: پدرم، مادرم، خواهرم و همسر کمال تشکر را دارم که هر کدام به گونه‌ای این آرامش خاطر را به من دادند تا بدون دغدغه و در کمال آسودگی این پژوهش را به پایان برسانم.

چکیده

در این پژوهش چگونگی پردازش روان‌شناختی استعاره‌های زبانی متعارف بررسی شده است. برای این منظور ابتدا ماهیت نظام‌مندی استعاره‌های زبانی متعارف و سپس تاثیر متعارف‌بودگی عبارات استعاری بر برانگیختگی استعاره‌های مفهومی (ذهنی) مطالعه شده است. برای بررسی نظام‌مندی، تعداد ۹ استعاره مفهومی انتخاب و برای هر یک کلیدواژه‌هایی از حوزه مبدأ استعاره تعیین شد. متعارف‌بودگی در قالب مفهوم باهم‌آیی، و نظام‌مندی در قالب مفهوم کاربردهای مشترک استعاری و لفظی عملیاتی شدند. باهم‌آیی‌های کلیدواژه‌های استعاری در پیکره‌ای ۵۰ میلیون کلمه‌ای که از پیکره همشهری ۲ به‌طور تصادفی نمونه‌گیری شده بود، به‌وسیله نرم‌افزار AntConc تحلیل شد. مقایسه کاربردهای لفظی و استعاری باهم‌آیی‌های کلیدواژه‌ها نشان داد که نظام‌مندی در عبارات استعاری ماهیتی پیوستاری دارد و هر یک از کلیدواژه‌ها دارای درجات مختلفی از نظام‌مندی هستند. برای بررسی تاثیر متعارف‌بودگی عبارات استعاری بر برانگیختگی استعاره‌های مفهومی، باهم‌آیی‌های کلیدواژه‌های مستخرج از پیکره در نگارش سناریوهای آزمایش روان‌شناختی اندازه‌گیری زمان خواندن استفاده شدند. سناریوها در قالب سه گروه آزمایشی استعاره‌های متعارف، غیرمتعارف و دگرگفت غیراستعاری نوشته شدند و زمان خواندن جمله هدف سناریوها در هر یک از این سه گروه توسط نرم‌افزار DMDX ثبت و نتایج توسط نرم‌افزار SPSS تحلیل شدند. نتایج تحلیل آماری، حاکی از کندتر بودن زمان خواندن محرک در استعاره‌های متعارف نسبت به غیرمتعارف و بنابراین تاثیر متعارف‌بودگی عبارات استعاری بر برانگیختگی استعاره‌های مفهومی بود. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که الگوهای معنایی استعاره‌های زبانی پیچیده‌تر از پیش‌بینی‌های نظریه استعاره مفهومی است و عامل کاربرد زبان در شکل‌دهی و پردازش معنای استعاره‌های زبانی نقش مهمی ایفا می‌کند.

کلیدواژه‌ها: زبان فارسی، استعاره مفهومی، پیکره زبانی، روان‌شناسی زبان، زبان‌شناسی کاربردیناد

فهرست مطالب

۱.....	فصل ۱: کلیات پژوهش
۲.....	۱-۱ مقدمه
۴.....	۲-۱ بیان مسئله
۵.....	۳-۱ سوالات پژوهش
۵.....	۴-۱ فرضیه‌ها
۵.....	۵-۱ ضرورت پژوهش
۶.....	۶-۱ اهداف پژوهش
۷.....	۷-۱ روش پژوهش
۸.....	۸-۱ برخی اصطلاحات و قراردادهای
۹.....	فصل ۲: پیشینه پژوهش
۱۰.....	۱-۲ مقدمه
۱۰.....	۲-۲ معناشناسی زبان
۱۱.....	۳-۲ رویکرد تجربه‌بنیاد به معنا
۱۲.....	۱-۳-۲ مطالعات نظری
۲۰.....	۲-۳-۲ مطالعات تجربی
۲۵.....	۴-۲ رویکرد کاربردبنیاد به معنا
۲۵.....	۱-۴-۲ مطالعات نظری
۲۸.....	۲-۴-۲ مطالعات تجربی
۳۱.....	۵-۲ معنا، تابعی از جسمیت‌یافتگی و کاربرد
۳۶.....	۶-۲ استعاره
۳۷.....	۱-۶-۲ جسمیت‌یافتگی و استعاره‌های مفهومی
۴۳.....	۱-۱-۶-۲ پژوهش‌های روانشناختی غیرزبانی
۴۹.....	۲-۱-۶-۲ مطالعات روان‌زبان‌شناختی استعاره‌های مفهومی

۵۴	۲-۶-۲ استعاره و کاربرد زبان
۵۸	۷-۲ جمع‌بندی
۶۰	فصل ۳: مبانی نظری پژوهش
۶۱	۱-۳ مقدمه
۶۱	۲-۳ نظریه استعاره مفهومی
۶۲	۱-۲-۳ حوزه‌های مفهومی و ارتباط بین آنها
۶۳	۲-۲-۳ نظریه عصبی استعاره و استعاره‌های بنیادین
۶۷	۳-۲-۳ استعاره‌های متعارف، زنده و مرده
۶۹	۳-۳ زبان‌شناسی کاربردینبیاد
۷۰	۱-۳-۳ بازنمایی مثالواره‌ای در زبان
۷۳	۲-۳-۳ بسامد کاربرد
۷۵	۳-۳-۳ قطعه‌بندی و باهم‌آیی
۷۸	۳-۳ جمع‌بندی
۸۰	فصل ۴: روش پژوهش
۸۱	۱-۴ مقدمه
۸۱	۲-۴ فرآیند انتخاب استعاره‌ها
۸۵	۳-۴ تحلیل پیکره‌ای
۸۵	۱-۳-۴ تعاریف عملیاتی
۸۷	۲-۳-۴ پیکره پژوهش
۸۷	۳-۳-۴ نرم‌افزار جستجو و محاسبات پیکره‌ای
۸۸	۴-۳-۴ روش جستجوی پیکره
۹۱	۴-۴ آزمایش روان‌شناختی
۹۱	۱-۴-۴ روش طراحی آزمایش
۹۳	۱-۴-۴ متغیرهای مستقل و وابسته
۹۴	۲-۴-۴ فرضیه‌های آزمایش
۹۵	۲-۴-۴ مواد آزمایش
۹۸	۳-۴-۴ آزمودنی‌ها
۹۹	۴-۴-۴ شیوه انجام آزمایش

۱۰۰.....	۵-۴ جمع‌بندی
۱۰۱.....	فصل ۵: تحلیل داده‌ها
۱۰۲.....	۱-۵ مقدمه
۱۰۲.....	۲-۵ تحلیل‌های پیکره‌ای
۱۰۳.....	۱-۲-۵ استعاره «مباحثه به‌مثابه جنگ»
۱۱۰.....	۲-۲-۵ استعاره «مشکلات به‌مثابه بار»
۱۱۴.....	۳-۲-۵ استعاره «زندگی به‌مثابه سفر»
۱۲۰.....	۴-۲-۵ استعاره «ایده‌ها به‌مثابه گیاه»
۱۲۷.....	۵-۲-۵ استعاره «ایده‌ها به‌مثابه ساختمان»
۱۳۱.....	۶-۲-۵ استعاره «وضعیت (ذهنی) به‌مثابه مایع حجم‌دار»
۱۴۱.....	۷-۲-۵ استعاره «آسیب روانی به‌مثابه آسیب فیزیکی»
۱۵۰.....	۸-۲-۵ استعاره «مباحثه به‌مثابه سفر»
۱۵۸.....	۹-۲-۵ استعاره «اخلاقیات به‌مثابه پاکیزگی»
۱۶۴.....	۳-۵ تحلیل داده‌های روان‌شناختی
۱۶۷.....	۴-۵ جمع‌بندی
۱۶۸.....	فصل ۶: نتیجه‌گیری و بحث
۱۶۹.....	۱-۶ مقدمه
۱۶۹.....	۲-۶ بررسی فرضیه‌های پژوهش
۱۷۳.....	۳-۶ کاربردهای پژوهش
۱۷۵.....	۴-۶ پیشنهاداتی برای پژوهش‌های آتی
۱۷۷.....	کتابنامه
۱۸۹.....	پیوست ۱
۱۹۷.....	پیوست ۲
۲۰۰.....	پیوست ۳
۲۰۱.....	واژه‌نامه فارسی به انگلیسی
۲۰۶.....	واژه‌نامه انگلیسی به فارسی

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱-۴. متغیرهای مستقل و وابسته آزمایش ۹۵
- جدول ۲-۴. موازنه سناریوهای آزمایش با استفاده از طرح مربع لاتین (متعارف=Con, غیرمتعارف=Nov, غیراستعاری=Par) ۹۸
- جدول ۱-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «حملات» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۰۴
- جدول ۲-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری هم‌آیند «لفظی» در باهم‌آیی «حملات لفظی» (همسایگی واژگانی: $N \pm 3$) ۱۰۵
- جدول ۳-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «دفاع» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۰۶
- جدول ۴-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «موضع» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۰۸
- جدول ۵-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «سنگین» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۱۱
- جدول ۶-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «بار» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۱۲
- جدول ۷-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «انحرف» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۱۵
- جدول ۸-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «فرازونشیب» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۱۷
- جدول ۹-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۶ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «دوراهی» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۱۹
- جدول ۱۰-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «شکوفایی» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۲۲
- جدول ۱۱-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۹ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «شاخه‌های» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۲۴
- جدول ۱۲-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «ثمرات» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۲۵
- جدول ۱۳-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «پایه» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۲۸
- جدول ۱۴-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «غرق» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۳۲
- جدول ۱۵-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «سطحی» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۳۵
- جدول ۱۶-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری کلیدواژه «سطحی» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ هم‌آیند «مسائل» ۱۳۷
- جدول ۱۷-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «عمق» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۳۷
- جدول ۱۸-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری کلیدواژه «عمق» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ هم‌آیند «بخشیدن» ۱۴۰
- جدول ۱۹-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «زخم» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۴۲
- جدول ۲۰-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «دردناک» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۴۵
- جدول ۲۱-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «آسیب‌های» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۴۷
- جدول ۲۲-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «سبیر» در همسایگی واژگانی $N \pm 3$ ۱۵۱

- جدول ۲۳-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «سَمَت» در همسایگی واژگانی N±۳..... ۱۵۴
- جدول ۲۴-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «برسند» در همسایگی واژگانی N±۳..... ۱۵۶
- جدول ۲۵-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «پاک» در همسایگی واژگانی N±۳..... ۱۵۹
- جدول ۲۶-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری ۱۰ باهم‌آیی موثر کلیدواژه «آلوده» در همسایگی واژگانی N±۳..... ۱۶۱
- جدول ۲۷-۵. بسامد معانی لفظی و استعاری کلیدواژه «آلوده» در همسایگی واژگانی N±۳ هم‌آیند «گناه»..... ۱۶۳

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱-۲. طرح‌واره تصویری «مسیر» ۱۴
- شکل ۲-۲. انگاره کلی سامانه‌های نمادهای ادراکی: ۱۶
- شکل ۳-۲. انگاره کلی سامانه‌های نمادهای غیروجهی: ۱۷
- شکل ۴-۲. تکلیف مقوله‌بندی شیء: ۲۲
- شکل ۵-۲. بردارهای هم‌وقوعی ۲۵ عنصری که به صورت مقیاس سایه‌ای بازنمایی شده‌اند (لوند و بورخس ۱۹۹۶). ۲۹
- شکل ۶-۲. سهم سامانه زبان و شبیه‌سازی موقعیت‌یافته در پردازش مفهومی (بارسالو و همکاران ۲۰۰۸). ۳۴
- شکل ۱-۳. نگاهت‌های مفهومی در استعاره «عشق به‌مثابه سفر» بین دو حوزه مفهومی «عشق» و «سفر» ۶۳
- شکل ۲-۳. بازنمایی مثالواره‌ای بر اساس ساختار ساختوازی واژه (بایبی، ۲۰۱۰: ۲۳) ۷۱
- شکل ۳-۳. ارتباطات آوایی و معنایی در مثالواره‌های I don't know (بایبی، ۲۰۰۶). ۷۳
- شکل ۱-۴. انگاره کلی ارتباط بخش‌های مختلف تحلیل پیکره‌ای ۸۴
- شکل ۲-۴. محیط نرم‌افزار تحلیل پیکره‌ای AntConc ۸۸
- شکل ۳-۴. نمونه‌ای از سناریوهای بازنویسی شده برای گروه‌های مختلف آزمایش در استعاره مفهومی «مباحثه به‌مثابه جنگ» ۹۷
- شکل ۱-۵. نمودار جعبه‌ای توزیع داده‌های زمان خواندن در سه گروه آزمایش ۱۶۵
- شکل ۲-۵. میانگین زمان خواندن جمله هدف در سه گروه آزمایش ۱۶۶

فصل ۱: کلیات پژوهش

۱-۱ مقدمه

انسان از زمانی که متولد می‌شود، اشیاء و محیط پیرامون خود را تجربه می‌کند، با آنها وارد تعامل می‌شود، و بازنمایی‌هایی را از این تجارب در ذهن خود شکل می‌دهد. پرسشی که همواره دانشمندان علوم شناختی را به خود مشغول کرده این بوده که چگونه چیزهایی انتزاعی که قابل لمس و حس کردن نیستند، در ذهن انسان بازنمایی می‌شوند: چیزهایی نظیر «زمان»، «موفقیت»، یا «عدالت». یک پاسخ، بازنمایی به‌واسطه استعاره بوده است: این که بازنمایی‌های ملموس‌تر حسی/حرکتی که بر اثر تعامل با جهان شکل می‌گیرند، به‌کار گرفته می‌شوند تا ما بتوانیم موجودیت‌های انتزاعی را درک کنیم. برای نمونه، درک ما از مفهوم «زمان» بر اساس مفهوم «حرکت» شکل می‌گیرد: حرکت انسان از یک نقطه به نقطه دیگر همواره همبسته با گذشت زمان است. یا حرکت خورشید در آسمان با گذشت زمان همراه است. حتی بررسی ساختار ساعت‌ها به‌عنوان ابزار سنجش زمان، نشان می‌دهد که استعاره «حرکت» بخشی از سازوکار آنها بوده است. ساعت‌های آفتابی زمان را با توجه به مکان خورشید در آسمان و حرکت سایه میله ساعت اندازه می‌گرفتند. حتی در ساعت‌های آنالوگ امروزی، گذشت زمان به‌واسطه حرکت عقربه‌ها نشان داده می‌شود.

اهمیت استعاره در ساختاردهی به مفاهیم انتزاعی ذهن انسان و نمود گسترده آن در زبان روزمره، شکل‌گیری نظریه استعاره مفهومی (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰) را در پی داشته است. لیکاف و جانسون با بررسی نمونه‌های فراوانی از زبان روزمره، بسیاری از استعاره‌های مفهومی نهفته در این عبارات زبانی را استخراج کرده‌اند. اولین ویژگی بارز این عبارات استعاری روزمره (متعارف)، نظام‌مندی آنها است. یعنی اگر برای مثال حوزه مفهومی «حرکت» برای درک «زمان» به‌کار گرفته می‌شود، عباراتی از حوزه «حرکت» نظیر پیش‌رفتن، توقف، رسیدن، آمدن و غیره به‌طور نظام‌مند برای درک مفاهیم متناظر در حوزه مفهومی «زمان» به‌کار گرفته می‌شوند. ویژگی مهم دیگر نظریه استعاره مفهومی که آن را از دیگر نظریه‌های استعاره جدا می‌کند، اصل بودن ساختار استعاری تفکر و عارضی بودن زبان استعاری است. در این نظریه، تفکر استعاری (مستقل از زبان) اصل گرفته می‌شود که بر زبان استعاری مقدم است. در واقع زبان ظرفی است که این ساختار استعاری تفکر در آن نمود

و شکل پیدا می‌کند. بر اساس این فرض نظریه استعاره مفهومی، عبارات استعاری متعارف هر چقدر هم به صورت عبارات زبانی تثبیت شده در واژگان زبان درآمده باشند، عبارات استعاری زنده محسوب می‌شوند. به عبارت دیگر، این عبارات تثبیت شده استعاری چون بازتابی از استعاره‌های مفهومی نظام مند هستند، بنابراین توانایی برانگیخته ساختن مفاهیم استعاره‌های مفهومی را دارند.

از سوی دیگر، در رویکرد کاربردبنیاد به زبان، کاربرد زبان نقشی اساسی در بازنمایی و تغییر معنایی عناصر زبانی ایفا می‌کند. به این ترتیب که باهم آبی مکرر عناصر زبانی در کنار یکدیگر، تشکیل ساخت‌های بزرگتر می‌دهد که این ساخت‌های بزرگتر واحد پردازش در حافظه می‌شوند و گاه معنایی کلان‌تر و متفاوت از معنای اجزای تشکیل‌دهنده‌شان دارند. بر این اساس، هنگامی که استعاره‌های مفهومی متعارف در قالب استعاره‌های زبانی تثبیت شده نمود می‌یابند، قاعدتاً صورت زبانی این استعاره‌ها تحت تاثیر عوامل کاربرد زبان قرار گرفته و ممکن است پیوندشان با استعاره‌های مفهومی متناظر ذهنی ضعیف شود.

تمرکز این پژوهش بر میزان نظام‌مندی و پردازش استعاره‌های مفهومی متعارف در سطح زبان است. در این رساله، با استفاده از روش پیکره‌بنیاد، ابتدا نظام‌مندی استعاره‌های زبانی متعارف بررسی شده سپس با استفاده از آزمایش روان‌شناختی، تاثیر متعارف بودن عبارات استعاری بر میزان برانگیختگی مفاهیم استعاری در ذهن مطالعه شده است.

ساختار این رساله مشتمل بر ۶ فصل است: در این فصل کلیات پژوهش ارائه شده است. در فصل دوم، پیشینه پژوهش با تمرکز بر رویکردهای عمده به معناشناسی زبان و معنای استعاری مرور شده است. در فصل سوم، مبانی نظری پژوهش شامل معرفی مهمترین مفاهیم نظریه استعاره مفهومی و زبان‌شناسی کاربردبنیاد ارائه شده است. در فصل چهارم، روش انجام تحلیل‌های پیکره‌ای و طراحی آزمایش روان‌شناختی شرح داده شده است. فصل پنجم به تحلیل داده‌های پیکره‌ای و آزمایش روان‌شناختی اختصاص دارد. در فصل ششم، نتایج به دست آمده از تحلیل داده‌ها بحث شده و فرضیه‌های پژوهش مورد آزمون قرار گرفته است.

۲-۱ بیان مسئله

در نظریه استعاره مفهومی، استعاره‌های مفهومی الگوهایی ذهنی، متعارف و نظام‌مند برای مفهوم‌سازی یک حوزه مفهومی در قالب حوزه مفهومی دیگر هستند. بر این اساس، در سطح زبان نیز عبارات استعاری متعارف نظام‌مند هستند و این نظام‌مندی بازتابی از همان ساختارهای ذهنی نظام‌مند هستند (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰: ۷). مسئله نخست این پژوهش، میزان نظام‌مندی استعاره‌های مفهومی در سطح زبان است. در واقع، مسئله نخست به این پرسش می‌پردازد که اگر استعاره‌های زبانی نظام‌مند هستند، ماهیت این نظام‌مندی در پیکره زبانی که کاربرد اصیل و واقعی زبان را نشان می‌دهد، چگونه است.

یکی دیگر از مفروضات نظریه استعاری این است که عبارات استعاری نظام‌مند هرچند هم به صورت عبارات تثبیت‌شده در زبان نمود یافته باشند، استعاره‌های زنده محسوب می‌شوند (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰: ۵۵) و بنابراین می‌توانند بازنمایی‌های مفهومی در ذهن را برانگیخته کنند. مسئله دوم این پژوهش، تاثیر متعارف‌بودن عبارات استعاری بر برانگیختگی بازنمایی‌های استعاری در ذهن است.

مورفی^۱ (۱۹۹۶) دو خوانش قوی و ضعیف را درباب بازنمایی استعاری در ذهن مطرح می‌کند. در خوانش قوی، مفاهیم انتزاعی هیچگونه ساختار و بازنمایی مستقل در ذهن ندارند و به کمک استعاره‌های مفهومی درک می‌شوند. اما در خوانش ضعیف، مفاهیم انتزاعی ساختار و بازنمایی مستقلی در ذهن دارند، اما از آنجا که استعاره‌های مفهومی بخصوصی در فرهنگ‌های مختلف برای درک یک مفهوم خاص وجود داشته‌اند، این استعاره‌های مفهومی بر بازنمایی و ساختاربندی آن مفهوم انتزاعی تاثیر می‌گذارند. با الهام از این مقوله‌بندی مورفی و بر اساس نتایج حاصل از بررسی دو مسئله پیشین پژوهش، این مسئله کلان در پردازش آنی استعاره‌های زبانی مطرح می‌شود که کدام یک از این دو خوانش قوی و ضعیف در درک آنی استعاره‌های زبانی متعارف صادق است. به عبارت دیگر، واقعیت روان‌شناختی پردازش عبارات استعاری متعارف به کدامیک از دو خوانش قوی و ضعیف درباب بازنمایی استعاری نزدیک‌تر است.

1. Murphy, G. L.

۳-۱ سوالات پژوهش

۱. با توجه به داده‌های پیکره، نظام‌مندی در استعاره‌های زبانی متعارف چگونه است؟
۲. متعارف‌بودگی عبارات استعاری چه تاثیری بر برانگیختگی استعاره‌های مفهومی دارد؟
۳. کدامیک از فرضیه‌های خوانش قوی و خوانش ضعیف درباب درک آنی استعاره‌های زبانی، به واقعیت روان‌شناختی نزدیکتر است؟

۴-۱ فرضیه‌ها

۱. نظام‌مندی در استعاره‌های زبانی متعارف ماهیتی پیوستاری دارد، به گونه‌ای که عبارات استعاری مختلف نظام‌مندی متفاوتی دارند.
۲. متعارف‌بودگی عبارات استعاری مانع از برانگیختگی مفاهیم استعاری در ذهن می‌شود.
۳. فرضیه خوانش ضعیف درباب درک آنی استعاره‌های زبانی به واقعیت روان‌شناختی نزدیکتر است.

۵-۱ ضرورت پژوهش

سه دهه از زمان شکل‌گیری نظریه استعاره مفهومی می‌گذرد. در طول این مدت، پژوهش‌های تجربی و آزمایشی گوناگون، پردازش روان‌شناختی عبارات استعاری را بررسی کرده‌اند. اما نتایجی که از این پژوهش‌ها به دست آمده، ضد و نقیض بوده است: برخی پژوهش‌ها برانگیختگی استعاره‌های مفهومی را تایید کرده‌اند (بورودیتسکی^۱، ۲۰۰۰؛ گیبز^۲ و همکاران، ۱۹۹۷؛ ۲۰۰۴؛ گیبز و اوبراین^۳، ۱۹۹۰؛ تیبودیو و دورگین^۴، ۲۰۰۸؛ والنزوللا و سوریانو^۵، ۲۰۰۷؛ ۲۰۰۹)، اما برخی دیگر شاهی بر برانگیختگی استعاره‌های مفهومی هنگام خواندن عبارات استعاری نیافته‌اند (برگن^۶، ۲۰۰۵؛ گنتنر و

1. Boroditsky, L.
2. Gibbs, R. W.
3. Gibbs & O'Brien
4. Thibodeau, P. & Durgin, F. H.
5. Valenzuela, J. & Soriano, C.
6. Bergen, B. K.

بودل^۱، ۲۰۰۱؛ گنتنر و همکاران، ۲۰۰۲؛ گلاکسبرگ^۲ و همکاران، ۱۹۹۳؛ کِمِرر^۳، ۲۰۰۵؛ کیسر^۴ و همکاران، ۲۰۰۰). در این پژوهش‌ها، مواد زبانی که برای آزمایش‌ها آماده شده‌اند، یا بر اساس شم زبانی بوده‌اند یا عبارات استعاری برگرفته از لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) بوده‌اند. استفاده از داده‌های زبانی مبتنی بر شم زبانی می‌تواند یکی از دلایل نتایج ضدونقیض پژوهش‌های تجربی در زمینه استعاره‌های مفهومی باشد، چرا که شم زبانی منبع قابل اعتمادی برای استخراج عبارات استعاری متعارف نیست و ضرورت دارد که مواد به‌کار رفته در آزمایش‌های روان‌شناختی مبتنی بر کاربرد اصیل و واقعی زبان باشند (دینان^۵، ۲۰۰۸). پژوهش فعلی قصد دارد خلاء استفاده از داده‌های زبانی اصیل در پردازش زبان استعاری را با بهره‌گیری از روش پیکره‌بنیاد پر کند. همچنین استفاده از رویکرد کاربردبنیاد این فرصت را نیز فراهم می‌کند که ماهیت نظام‌مندی مفروض در عبارات استعاری متعارف در سایه داده‌های زبانی اصیل بررسی شود.

در زبان فارسی نیز به نظریه استعاره مفهومی بسیار پرداخته شده است. این پژوهش‌ها در طیف وسیعی از موضوعات و مطالعات بوده است: از جمله مطالعه تطبیقی (افراشی و همکاران، ۱۳۹۱)، مطالعه شعر (حسندخت، ۱۳۸۸)، سیاسی و مطبوعاتی (فرجی، ۱۳۸۸؛ فیروزیان پوراصفهان‌ی، ۱۳۸۸؛ شهری، ۱۳۹۰)، زبان روزمره (رضایی، ۱۳۸۲؛ یوسفی‌راد، ۱۳۸۲؛ قانون، ۱۳۸۶)، مطالعه روان‌زبان‌شناختی (رنگین‌کمان^۶، ۲۰۰۷؛ ده‌صوفیانی، ۱۳۸۵؛ اسدی مطلق، ۱۳۸۹). رویکرد تلفیقی پیکره‌بنیاد و روان‌زبان‌شناختی پژوهش حاضر، می‌تواند خلاء پژوهش‌های استعاری مبتنی بر تحلیل پیکره‌ای و آزمایش‌های رفتاری در زبان فارسی را پر کند.

۱-۶ اهداف پژوهش

هدف اول این پژوهش، بررسی نظام‌مندی عبارات استعاری متعارف مبتنی بر ۹ استعاره مفهومی در زبان فارسی است. هدف دوم پژوهش، بررسی تاثیر متعارف‌بودگی عبارات استعاری بر روی پردازش

1. Gntner, D. & Bowdle, B. F.
2. Glucksberg, S.
3. Kemmerer, D.
4. Keysar, B.
5. Deignan, A.
6. Ranginkaman, F.